

УДК 336.781

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/157-16>**Ушакова О. А.**

кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач,

Відокремлений структурний підрозділ

«Рівненський технічний фаховий коледж

Національного університету водного господарства та природокористування»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6161-7344>**Гарбарук А. Б.**

студентка,

Відокремлений структурний підрозділ

«Рівненський технічний фаховий коледж

Національного університету водного господарства та природокористування»

Ushakova Oksana, Harbaruk Anastasiia

Rivne Technical Professional College of National University

of Water and Environmental Engineering

УПРАВЛІННЯ ВІДСОТКОВИМ РИЗИКОМ У СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Досліджено теоретичні питання управління відсотковим ризиком у системі банківського ризик-менеджменту. Здійснено загальний динамічний аналіз резервів, аналіз відсоткового ризику за строками погашення фінансових інструментів та за умовами договорів щодо ймовірності перегляду відсоткової ставки конкретного банку. Розглянуто методи попередження відсоткового ризику у складі кредитних, депозитних та інвестиційних ризиків діяльності банку, зокрема контролінг. Описано моделі корпоративного управління ризиками у фінансово-банківській сфері у різних регіонах світу та в Україні. Акцентовано увагу на тому, що у процесі управління ризиками активну участь бере суспільство, виробляючи суспільну думку. Ідентифіковано ключові елементи механізмів внутрішнього контролю відсоткового ризику у банку.

Ключові слова: банк, банківський ризик-менеджмент, управління відсотковим ризиком, відсоткова ставка, відсоткові банківські доходи і витрати.

INTEREST RISK MANAGEMENT IN THE BANKING RISK MANAGEMENT SYSTEM

Theoretical issues of the impact of interest rate risk on the basic activities of the bank and its management in the system of bank risk management have been studied. The most significant banking risks are necessarily related to the level of interest rates. The formation of reserves is a systemically important measure to insure the bank's risks, so a general dynamic analysis of the reserves of a particular bank have been done. It have been determined that the bank is exposed to significant risk from the negative impact of fluctuations in the dominant levels of market interest rates on its financial condition and cash flows, primarily from lending and deposit activities. The results of the analysis of interest rate risk on maturities of financial instruments and on the terms of interest rate revision agreements showed a high level of sensitivity of bank assets and liabilities to changes in interest rates, the presence of significant interest rate risk, which resulted in a decrease in reserves, which, however, allowed bank to stay in the profit zone. Methods of preventing interest rate risk in the credit, deposit and investment risks of the bank, including limitation, provisioning, risk allocation by transferring it to other participants in economic relations in the process of lending, diversification, insurance, and lobbying of corporate interests, improving information security and system approach have been considered. It have been special emphasized on controlling, which serves as a system of information-analytical and methodological support for heads of banking departments in the process of interest rate risk management. Models of corporate risk management in the financial and banking sphere have been described. It have been emphasized on the fact that society takes an active part in the risk management process, producing public opinion. The key elements of the mechanisms of internal control of interest rate risk in the bank have been identified, in particular: adequate distribution of responsibilities; independent inspections; compliance with the type and level of risks; reliability of reporting; adequate compliance procedures.

Keywords: bank, banking risk management, interest rate risk management, interest rate, interest bank income and expenses.

JEL classification: D81, E43, G21, G32.

Постановка проблеми. Відсоток у фінансово-банківській сфері – це насамперед плата за використання залученого та позикового капіталу. Він часто є досить динамічною величиною. Найбільш значущі банківські ризики неодмінно пов'язані з рівнем відсоткових ставок. Таким, що найбільш часто з'являється у банківській практиці та чинить суттєвий вплив на такі базові види діяльності банку, як депозитна, кредитна та інвестиційна, є відсотковий ризик. З огляду на це,

актуальним є дослідження аспектів банківської роботи з управління ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мінімізації системних ризиків у фінансовому секторі загалом присвячено науковій праці О.Д. Вовчак, І.А. Канцір [1]. Функціонуванню центрів відповідальності та спеціальних систем управління банківськими ризиками увагу приділяють у своїх дослідженнях учені Д.М. Гриджук [2], О.О. Карась [3]. Сучасні підходи до

управління ризиком ліквідності банку розробляють учені Г.Т. Карчева, С.В. Запорожець [4], О.А. Криклій [5]. Багатьма вченими ґрунтовно досліджуються кредитний, депозитний, інвестиційний банківські ризики, проте не досить уваги приділено аспектам управління саме відсотковим ризиком у системі банківського ризик-менеджменту.

Мета статті полягає у дослідженні впливу відсоткового ризику на базову діяльність банку та управління ним у системі банківського ризик-менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Формування резервів є системно важливим щодо страхування ризиків банку заходом. Важливим є той факт, що формування резервів є єдиним регламентованим нормативно-правовими актами Національного банку України обов'язковим засобом управління кредитним ризиком, поряд з яким здебільшого виникає відсотковий. Тому головним завданням банку є реальна оцінка ризику кредитування та створення резервів під нього. Резерви мають бути створені у чітко необхідному обсязі для отримання найкращого результату у банківській діяльності: перевищення сформованих резервів над необхідними зменшує прибуток банку, а створення резервів у недостатньому обсязі збільшує ймовірність не покрити власні збитки через непогашені кредити.

Проведемо аналіз цих аспектів на прикладі АТ «Альфа-Банк» у 2017–2018 роках. Проаналізуємо загальні резерви банку (табл. 1). З даних таблиці 1 можна визначити, що за аналізований період обсяг резервів під зменшення корисності у 2018 році зменшився на 29 150 тис. грн проти 2017 року за рахунок кредитів та заборгованості клієнтів, а також за рахунок інших фінансових активів. Суттєво зменшилися загальні резерви переоцінки (на 335 967 тис. грн), а також резерви під знецінення активів та інших резервів (на 65 881 тис. грн). Зменшення відбувалось і за загальними резервами під зменшення корисності інших активів, і за резервами за зобов'язаннями. Отже, банк зазнає значного ризику від негативного впливу коливань домінуючих рівнів ринкової відсоткової ставки на його фінансовий стан і потоки грошових коштів, насамперед від кредитної та депозитної діяльності.

Здійснимо загальний аналіз відсоткового ризику за умовами договорів щодо ймовірності перегляду відсоткової ставки (табл. 2) та за строками погашення фінансових інструментів (табл. 3).

Банк нараховує відсотки за відповідними статтями активів та зобов'язань за фіксованою відсотковою ставкою. Чистий розрив за відсотковими ставками розраховується як різниця між загальною величиною фінансових активів та загальною величиною фінансових зобов'язань. З даних таблиці 2 можна визначити, що за аналізований період обсяг розривів за процентними ставками значно змінився – з -656538 тис. грн до 1358221 тис. грн. Таким чином, попри зменшення резервів банку (табл. 1), йому вдається збільшувати чистий прибуток, що є позитивним моментом.

Під час аналізу загального відсоткового ризику банку слід враховувати не лише строки погашення фінансових інструментів, а й умови договорів щодо ймовірності перегляду відсоткової ставки. У разі існування такої можливості контрактні потоки розглядаються у строках перегляду відсоткових ставок (табл. 3).

З даних таблиці 3 можна визначити, що величина фінансових активів у 2018 році порівняно з 2017 роком зменшилася на 13 208 тис. грн. Величина фінансових зобов'язань також зменшилася на 52 696 тис. грн. Спостерігаємо, що чутливість річного відсоткового доходу була від'ємна й у 2017 році перебувала на рівні -15 497 тис. грн, а у 2018 році – на рівні -54985 тис. грн, тобто збільшилася.

Такий вплив можливих змін відсоткових ставок на чистий відсотковий дохід за один рік залежить від зміни суми нарахованих відсотків у разі збільшення чи зменшення відсоткових ставок строком до 1 року на 1% та пролонгацією активів чи пасивів сумарно до 1 року. Тобто результати аналізу, проведеного в таблиці 3, підтверджують попередні результати аналізу, наведені у таблицях 1 та 2, щодо високого рівня чутливості банківських активів та зобов'язань до зміни рівня відсоткових ставок, наявності значного відсоткового ризику, результатом чого стало зменшення резервів, яке, однак, дало змогу банку утриматись у зоні прибутків.

Розглянемо основні методи попередження відсоткового ризику у складі кредитних, депозитних та інвестиційних ризиків діяльності банку. Ці методи можуть використовуватися відповідно до пріоритетів і цілей кредитної політики, яка розробляється банківською установою.

В умовах погіршення фінансового стану позичальників і зростання вартості кредитних ресурсів збільшуються ризики неповернення кредитів. Оптимізація складу та структури портфеля кредитних вкладень дає змогу банку

Таблиця 1

Загальний динамічний аналіз резервів АТ «Альфа-Банк»

№	Показник	2018 рік, тис. грн	2017 рік, тис. грн	Відхилення (абсолютне, +/-)
1.	Резерви під зменшення корисності за:	-9206320	-9177170	-29150
1.1.	– грошима та їх еквівалентами;	-1990	-3192	1202
1.2.	– кредитами та заборгованістю банків;	-12159	-14607	2448
1.3.	– кредитами та заборгованістю клієнтів;	-9159797	-9133285	-26512
1.4.	– іншими фінансовими активами;	-27797	-24613	-3184
1.5.	– іншими активами.	-4577	-1473	-3104
2.	Усього резервів під зменшення корисності інших активів	-32374	-26086	-6288
3.	Усього зміна резервів переоцінки	-323872	12095	-335967
4.	Резерви під знецінення активів та інших резервів	11992	77873	-65881
5.	Резерви за зобов'язаннями	-49499	-39309	-10190

Проаналізовано автором за даними річної фінансової звітності АТ «Альфа-Банк» згідно з МСФЗ.

Таблиця 2

Аналіз відсоткового ризику АТ «Альфа-Банк» за строками погашення фінансових інструментів

У тис. грн	На вимогу і менше 1 місяця	Від 1 місяця до 1 року	Більше 1 року	Фінансові інструменти, що не знаходяться під відсотковими ризиками	Усього
31 грудня 2018 року					
Усього фінансових активів	16327851	17176932	20285114	2250516	56040413
Усього фінансових зобов'язань	17781717	24755786	11217341	927348	54682192
Чистий розрив за відсотковими ставками	-1453866	-7578854	9067773	1323168	1358221
31 грудня 2017 року					
Усього фінансових активів	17855354	12035910	13245542	1319149	44455955
Усього фінансових зобов'язань	13891289	21910330	8338752	972122	45112493
Чистий розрив за відсотковими ставками	3964065	-9874420	4906790	347027	-656538

Джерело: проаналізовано автором за даними річної фінансової звітності АТ «Альфа-Банк» згідно з МСФЗ

Таблиця 3

Аналіз відсоткового ризику АТ «Альфа-Банк» за умовами договорів щодо ймовірності перегляду відсоткової ставки

У тис. грн	На вимогу і менше 1 місяця	Від 1 місяця до 1 року	Усього
31 грудня 2018 року			
Чутливість фінан-сових активів	156475	93042	249517
Чутливість фінан-сових зобов'язань	170408	134094	304502
Чутливість річного відсоткового доходу	-13933	-41052	-54985
31 грудня 2017 року			
Чутливість фінан-сових активів	171114	65195	236309
Чутливість фінан-сових зобов'язань	133125	118681	251806
Чутливість річного відсоткового доходу	37989	-53486	-15497

Джерело: проаналізовано автором за даними річної фінансової звітності АТ «Альфа-Банк» згідно з МСФЗ.

нівелювати негативний вплив кредитного ризику, мінімізувати його рівень та рівень відсоткового ризику за умови адекватного, достовірного врахування кожного індивідуального ризику в процесі управління ним.

Методами попередження відсоткового ризику у складі кредитного ризику можуть бути: лімітування через встановлення обмежень на видачу окремих різновидів кредиту; резервування через створення резервів щодо покриття втрат внаслідок настання ризикових подій під час кредитного процесу; розподіл ризику шляхом його трансферу (перекладання) на інших учасників кредитних відносин; диверсифікація через мінімізацію загального кредитного ризику шляхом нормування його структури за різними групами позичальників, а також розподіл резерву на покриття втрат між ними; страхування ризику через передачу та розподіл між суб'єктами страхового ринку за посередництва страхової компанії. Як додаткові методи, що забезпечують зниження кредитного та відсоткового ризиків навіть під час реалізації пасивної стратегії управління ними можна виділити лобювання корпоративних інтересів та покращення інформаційного забезпечення (зокрема, за рахунок здобуття додаткової, в тому числі так званої інсайдерської, інформації).

Специфіка банківської діяльності зумовлює можливість виникнення ризиків як за активними, так і за пасивними операціями банків. Серед останніх важливе значення мають ризики, пов'язані із здійсненням депозитних операцій, які є головним джерелом формування банківських ресурсів. До методів попередження депозитного ризику загалом належать ті самі методи, що

зазначені для попередження кредитних ризиків.

Під час здійснення управління ризиками інвестиційної діяльності банків доцільно застосовувати системний підхід, за якого важливого значення набуває виявлення всіх суттєвих зв'язків між елементами інвестиційного ринку з метою протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, зокрема взаємоузгоджений розвиток інвестиційного ринку, інституцій фінансового посередництва, банків та різноманітних операцій та послуг, що здійснюється на інвестиційному ринку. Це дасть можливість поліпшити взаємодію між внутрішніми та зовнішніми суб'єктами під час управління ризиками, розробити сучасні технології та запропонувати нові заходи щодо зменшення ризиків.

Необхідно відзначити також, що одним із сучасних методів мінімізації відсоткового ризику є контролінг, який успішно використовується в багатьох країнах світу. Банківський контролінг на кожному етапі ризик-менеджменту (стратегічного управління банківськими ризиками, зокрема відсотковим, їх ідентифікації, оцінки, управлінського впливу, аудиту та коригування) справляє свій вплив, має свою «нішу» у процесі приборкання банківських ризиків.

Банківський контролінг покликаний створювати умови для успішного функціонування банку, виходячи з того, що прибуток – це не причина існування банку, а результат його діяльності, який у підсумку визначає ринок і на який прямо пропорційно впливають ризики, зокрема відсотковий. Прибуток створює гарантії для

подальшого функціонування банку, оскільки лише прибуток і його накопичення у вигляді різноманітних фондів дає змогу обмежувати і переборювати ризики, пов'язані з функціонуванням банку.

Таким чином, контролінг у функціональному аспекті управління відсотковим ризиком виступає інтегрованою, цілеспрямованою системою інформаційно-аналітичної і методичної підтримки керівників банківських підрозділів у процесі планування, аналізу і прийняття управлінських рішень за всіма відкритими ризиковими позиціями залежно від характерної для країни моделі корпоративного управління.

Моделі корпоративного управління, в тому числі й ризиками, у фінансово-банківській сфері у різних регіонах світу різняться за характерними рисами та спричиняють різні результати впливу на економіку. В азієцьких країнах присутнє розмаїття великих та дрібних акціонерів, тісні зв'язки між корпораціями, банками та урядами, надійне сімейне володіння, відсутність захисту меншості. У результаті цього відсутньою є ринкова дисципліна, а управління є слабким. У Європейському Союзі практика корпоративного управління має надійну інституційну основу, швидке забезпечення вимог закону і захист кредитора, проте слабкими є ринки капіталу та розкриття інформації. У Великій Британії високою надійністю відзначається фондовий ринок, інформація на якому якісна, тому ринки є конкурентними. Країни, що розвиваються, характеризуються слабкими правовим середовищем та механізмами правозастосування, недостатньою прозорістю, малою кількістю фінансових альтернатив, що робить неможливим існування системи обмеження повнова-

жень та розподілу відповідальності і концентрації цих повноважень. До останніх належить і Україна.

Слід зазначити, що у процесі управління ризиками бере активну участь і суспільство, виробляючи суспільну думку. При цьому вивчення відголосу широких верств населення слугує поштовхом для реагування не лише банків, а й державних органів та саморегульованих організацій щодо проведення змін у загальній системі мінімізації ризиків під час проведення інвестиційних операцій. Слід врахувати те, що на суспільну думку впливає спеціалізована преса, Інтернет, радіо, телебачення тощо, які цю думку формують та відображають, тобто процес суспільного впливу є безперервним і замкненим.

Висновки. Таким чином, ключовими елементами механізмів внутрішнього контролю ризиків, зокрема відсоткового, у банку є: адекватний розподіл обов'язків та чітке розмежування структури повноважень і відповідальності, належна система підзвітності; незалежні перевірки; відповідність типу та рівню ризиків; достовірність звітності; адекватні процедури з дотримання законодавства, а також тестування та аналіз механізмів внутрішнього контролю й інформаційних систем. Отже, управління відсотковим ризиком у системі банківського ризик-менеджменту має здійснюватися за основними типами ризиків відповідно до видів базової діяльності банку (кредитної, депозитної, інвестиційної). Перспективи подальших досліджень лежать у площині розроблення стратегій та процедур управління відсотковим ризиком, які були б адекватні рівню і досвіду корпоративного управління та сприяли б загальній фінансовій стійкості банку.

Список використаних джерел:

1. Вовчак О.Д., Канцір І.А. Забезпечення стійкого розвитку фінансового сектору в контексті мінімізації системних ризиків. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 3. С. 104–107.
2. Гридчук Д.М. Основні центри відповідальності та види фінансових ризиків в комерційному банку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 11. С. 31–36.
3. Карась О.О. Спеціальні системи управління ризиками в банківській сфері. *Ефективна економіка*. № 3. 2015. Дніпровський державний аграрно-економічний університет: Видавництво ТОВ «ДКЦ-центр». URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3917> (дата звернення: 06.08.2020).
4. Карчева Г.Т., Запорожець С.В., Чібісова В.Ю. Сучасні підходи до управління ризиком ліквідності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. С. 686–691.
5. Kryklii O. A., Luchko I. Model of Stress-testing of Banks' Liquidity Risk in Ukraine. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. Sumy State University, Volume 2, Issue 2. P. 123–132.

References:

1. Vovchak O.D., Kantsir I.A. (2017). Zabezpechennya stijkogo rozvytku finansovogo sektoru v konteksti minimizaciyi systemnykh ryzykiv [Ensuring sustainable development of the financial sector in the context of minimizing systemic risks]. *Visnyk Berdianskogo universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3, pp. 104–107.
2. Hrydzjuk D.M. (2017). Osnovni centry vidpovidalnosti ta vydy finansovykh ryzykiv v komercijnomu banku [The main centers of responsibility and types of financial risks in a commercial bank]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 11, pp. 31–36.
3. Karas O.O. (2015). Specialni systemy upravlinnya ryzykamy v bankivskij sferi [Special risk management systems in the banking sector]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3917> (accessed 06 August 2020).
4. Karcheva H. T., Zaporozhets S. V., Chibisova V. Yu. (2015). Suchasni pidkhody do upravlinnya ryzykom likvidnosti [Modern approaches to liquidity risk management]. *Globalni ta nacionalni problemy ekonomiky*, issue 7, pp. 686–691.
5. Kryklii O. A., Luchko I. (2018). Model of Stress-testing of Banks' Liquidity Risk in Ukraine. *Financial Markets, Institutions and Risks*. Sumy State University, vol. 2, issue 2, pp. 123–132.